

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՆՈՒՄ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՆՈՒՄ ԸՆԴՀԱՆՈՒՄ 30 ՕԳՈՍՏՈՍ 1869

ԹԻՒ 865

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Վաճառական մը 'ի վեր գետնական բանախուռու թիւները կըլլան 'ի մէջ Աստուծոյ և Բարսիւնոյ կառավարութեան 'ի մասին գերմանական ինչ ինչ խնդրոց, որոնք տակաւին կատարելապէս որոշուած չեն։ Բարսիւնոյ կառավարութիւնը ներքին գործոց կարգը կըզատէ այս խնդիրները՝ որոց զլրատորը 'ի գերմանոյ հարաւային աւերութեանց հիստորիային զանազան թիւան հետ միասնորոշելու նպատակն է, և կըշտեն թէ մը և օտար աւերութիւն մի իշխանութիւն չունի գերմանական ներքին գործոց միջամտիւ ըլլալու։ Իսկ մասնաւոր 'ի պարթիւնի մասը՝ որ Աստուծոյ պաշտօնէից յախազան է և 'ի Երևանի արքունիացի գլխաւոր վարչի մասնաւորութիւնը յայտնի է ամենուրեք, Բարսիւնոյ գաղափարութեան պայմանները յառաջ բերելով, Բարսիւնոյ յիշատակ պահանջները կըհսկէ։

Այս գետնական բանախուռութիւնը՝ գործակցութեամբ Աստուծոյ և Բարսիւնոյ օրացրաց՝ երթալով կըծանրանայ և փոխադարձ զրոյսութիւնը աւելնալով վերայ է։ Իսկ պէտեւ տակաւին պատերազմի նշաններ չեն տեսնուիր, բակայն անկարելի բան չէ որ այս պարտք սաստիկ վիճաբանութեան և քիւնահեղ կռիւ մի ծագի այս երկու աւերութեանց մէջ։ Ոմանք կըպնդեն թէ Աստուծոյ 'ի պաշտօնէից և Բարսիւնոյ միջև չունի ինչ որ անհրաժեշտ է քաջաբերելու, պատճառ կըբնաւէ Բարսիւնոյ հետ աւերելու, որպէսզի կարող ըլլայ ձեռք բերել Գերմանիոյ մէջ ունեցած իր առջի ազդեցութիւնը և վազմի հզօր գրութիւնը։ Վերջոյ և ինչ, ժամանակը պիտի չուանայ յայտնելու միջ թէ ինչ վստահ պիտի ունենայ այս վաճառական բանախուռութիւնը, որ Եւրոպոյի աւերութեանց ծանր ուշադրութիւնը գրաւած է։

Գաղղիացոց կայսեր հիւանդութեան վրայոք զանազան տարածայն լուրեր տարածուեցան։ Ոմանք կըսեն թէ 'ի Եւրոպոյի վեհապետութիւնը վտանգաւոր տեղաւորութեան մը եղծակայ եղած է։ Ուրիշները կըհաս-

տատեն թէ այս լուրերը անհիմն են և կայսեր առողջութիւնը խիստ բարձր վիճակի մէջ կըզարնուի։ Կերէի թէ այս վերջին ըստածը ստույգ է։ Չորս Ժողովուրդը 'ի Եւրոպոյի մէջ կըհասնաւէ մահաւանդ որ կայսրուհին 'ի Գալիսիոյ և Եւրոպոյի երկու համար ճանապարհ ելլելու՝ անպայման մըն է 'ի Եւրոպոյի կայսեր կատարելապէս առողջանալուն։

Կոստանդնուպոլսոյ մէջ, ինչպէս նաև Աթլիպոս և քաղաքի մէջ մեծամեծ պատրաստութիւններ կըլլան արժանաւոր պատուով և մեծաբանք ընդունելու համար զկայսրուհին, որուն հետ կըզարնուի իւր որդին կայսերական իշխանը։

Հանդուցեալ 'ի Եւրոպոյի մարաշախտին անդ լըպէտ գործակարգ պատեղապետ պաշտօնէից կարգեցաւ, որուն զինուորական յաջող յատկութիւնները գովուելով կըլլան իր զորքի գաղղիական զինուորի լուրերը կըծանրացան թէ երկու փոխանական ժողովրդի կայսերական հրամանաւ, պիտի գումարուի մինչև մի ամիս։

Սպանիոյ մէջ համազգային կռիւ կըշարունակուի յայց հետապնդելու լրաց նայելով՝ ամենամահակայ կառավարութեան զորախմբերը միշտ յաղթող կըհաղթան և իրանան տոն Բարսիւնոյ գործի վերայ։

Եւրոպոյի բարձրագոյն փոխարքային հետեւալ նամակը գրած է 'ի պատասխանի Սեմ-Եւրոպոսական զորութեան՝ որուն թարգմանութիւնը մեր նախընթաց թուոյն մէջ հրատարակեցինք։

Ընկալելով զամենին, որով Ձեր Բարձրութիւնը՝ ըստ հրամանի օգոստոսիս կայսեր, համեցայ պատուել զիս և որով ինչպէս թիւնի կըլինի իւր յարապակի կողմն ըրած իմ վերջին ճանապարհորդութեան նկատմամբ արտած մեղմութեանց վրայ, ինչպէս նաև այս առթիւ տարածուած համարներուն վրայ։ Աստի կըլլալով իմ լրաց ճանապարհ վիճակը ծանուցանել։

Յարմի հետև այս մեծ երկրին կառավարութիւնը յանձնուեցաւ ինձ 'ի վեհապետ Սեմ-Եւրոպոսին, երբեք այն պիտի որոշուի մի ոչ ըրած եմ և ոչ իսկ միտքս անցած է, որ կայսերական հրովարտանքով նշանակուած

իրաւունց և պարտուց սահմաններին դուրս ելած ըլլայ։ Ընդհանրապէս իմ աշայտ առջև ունենալով միշտ 'ի Եւրոպոյի վեհապետութեան հետեւեալ ինձ ըրած բարեբարութիւնները և յայց տուած մարդասեր բարձր յաճախութեամբ իմ գործերս համաձայնեցի միշտ իւր կամեցողութեանը և իւր հրամանացը։ Երբ որ օգոստոս վառ Սեմ-Եւրոպոս իմանայ թէ իմ ամեն ջանից նպատակը իւր բարձր գահակալութեանը արժանի ըլլալն է, քաջացայ եմ թէ իմ վերայ ունեցած վստահութիւնը և բարեգութ զգացմունքը հաստատուն պիտի պահէ։ Ի մասին ժամանակաւ Գանտիս յաղարկուած եղբայրական զօրաց, յայտնի է թէ իմ խնդրոյ համաձայն և 'ի Եւրոպոյի վեհապետութեան ծառայութիւն մի մատուցանելու պատիւը ունենալու նպատակաւ, նմանապէս իմ հաւատարմութեան և իմ անձնական զգացմունքս օգոստոս։

Սեմ-Եւրոպոսի ազապուցանելու համար՝ անոր հրամանացը համաձայն յիշեալ զօրքը կարողորդեցան և յաղարկուեցան։ Կուցանուեցաւ Գանտիս և Հիմալ յաղարկուած զօրաց ծառայող 'ի միւլեյի մամանակի տեղի ունեցան, կայսերական գահին չվճարուեցան, ինչպէս որ 'ի Սեմ-Եւրոպոսի յաղարկուած զօրաց ծառայող վճարուեցան, այլ Եւրոպոսի 'ի կառավարութիւնը իրեն պատու համարեց իւր վերայ տեսուել Գանտիսի և Հիմալի զօրախմբաց ծառայող վճարուել։ Սակայն Գանտիս յաղարկուած զօրքը երկար ժամանակ նոյն կողմն մնալով, և անոց ծառայող զինքն 'ի Եւրոպոյի միջոցի համակողմ, այս զօրաց հարկաւոր ըլլալու ապագայ ծառայող գումարը իմանալու նպատակաւ և ստիպելու ըլլալով եղբայրական պիւնձին հաւատարմութիւնը հաստատուելու, հարկ եղաւ յիշեալ զօրաց Գանտիսի մնալուն պայմանաւորմամբ մի ու լրաց։ Այս խնդիրը պաշտօնէից խորհրդին չեղարկուեցաւ։ Գ. Պոլսոյ ըրած ճանապարհորդութեան ժամանակը և յիշեալ խորհրդը եղբայրական զօրաց վերադարձին պայմանաւորմամբ որոշեց։ Այս պայմանաւորմամբ տեսնելով որ անցած էր, երբ որ եղբայրական զօրքը Գանտիսին մեկնեցան և Սեմ-Եւրոպոս յաղարկուած Գանտիսի մեկնեցան և իրենց զինուորական ընկերներով ուր որ յաղարկուեցան ճանապարհ քաջութիւն և կատարելով հնազանդութիւն շուրջեւ շուրջ, գործակից եղան կայ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ Ք

Մասնակէ քաղեցով կընրատարակեմք հետեւեալ նամակը՝ որ մանրամասն տեղեկութիւններ կուտայ Հապիւստանին դարձող գերա. Մանակ կախկալութիւն եւ արժան. Տիմուրիս վարդապետին ճանապարհորդութեանը եւ անոց պատահած դէպքերուն վրայ։

Ճիւղակ, 22 Յուլի 1869։

... խորագրով,

Անգղիոյ կառավարութեան առաջարկութեամբը երկու տարւէն աւելի ժամանակ 'ի վեր Հապիւստանի պաշտօնաւոր խրատած գերա. Մանակ կախկալութիւն և նորին ընկերակից արժան. Տիմուրիս վարդապետին վրայոք կըլլալով հետեւեալ տեղեկութիւնները տալ, զորս Մասնակէ մէկ անկ չը պիտի ընդունելու զիս պատահէ եմ։

Եւրոպոսական սրբութեան հեղինակութեան համակէս անշուշտ շատ ատու վերայ չեալ եկեղեցականաց վերադարձին բերկրութիւն լուրն աւետած է հայրերոցն ու անոց անոց պիտի տալ ժամանակը և իրենց տարածանի ճանապարհորդութեան ինչ ինչ պատգաւից ըստ կողմնին մէկ նկարագրող ընկալ պիտի ձեռնարկեմ. թէպէտ անտարակոյս եմ որ անոր մանրամասն պատմութիւնը ժամանակին պիտի հրատարակուի նոյն սրբազանութեան շնորհիւ։

Ի խելա Ս. հայրերը Յուլի 19 չինչարթի օրը Մասնակէ համակէ պատրաստ չողենաւ չգանուելուն 16 օր հոն հանգչելուն ետքը, Յուլի 26ին Աւելիկի Հիմալ անուն չողենաւ ճանապարհը, Յուլի 10ին Մուրիսին

ժամանկէն և, և երկու գիշեր ալ նոյն տեղը կընստնէր վերջ վերջապէս Յուլի 12ին չարաքի օրը իրենց համար դառն յաղարկուց արժանի Աւելիկեան կըբերէր բաժնուելով, հետեւեալ օրը Յուլի 13ին կ'արկի կ'ստիւն ուղևորը Հիմալ հասան 'ի մեծ ուրախութեան քաղաքս զտնուց մերաւելից, և ահա՛ այսօր ալ Եւրոպոս անուն չողենաւ տեղէն կըմեկնէ 'ի Մակիլի, ուսկից Գ. հիւր և Աւելիկեան հանդիպելով Ս. Եւրոպոսով պիտի անցնին։ Գաղաքս ժամանակուն որովհետեւ Սիւլիկի և իր յարկ չողենալին քանի մը օր պատկու հարկաւորեալ էին, անմիջապէս նոյն սրբազանութիւնը չողենալին հանդիպելու իրենց անդորրութեանը համար հարկ եղած տեղը ներածին չար անդիւնել կըլլալով որ պիտի չգանուեցայ։

Գաղաքս Անգղիոյ հիւպատոսին պարտաւարտած եղած այցելութիւնը տալու համար նոյն սրբազանութեան հետ երբ հիւպատոսարան գացինք, թէ՛ հիւպատոս Պ. Աւելիկ և իր 'ի նորին թարգման չոյսգող մեծարգոյ Պ. Պոլսոյ Մուրիսին խիստ սիրալի կ'երթուէր ընդունելութիւն ըրին սրբազան այցելուաց և իրենց փառապարծ այցելութեանը ալ քանիցս անգամ պատմեցին զնոյն սրբազանութիւնը։ Սուրբին այցելութեան ժամանակիս հետեւեալ նշանակութեան արժանի լուսակցութիւնները տեղի ունեցան, զորս հոյիշեալ արժան կըգտնեմ։ Երբ գերա. Մանակ կախկալութեան հիւպատոսին ըստ թէ, «Մեր անցաւոր ազատութիւնն Անգղիոյ տեղաւորութեան բարձր շնորհիւ տաւ, նախ և համար յաւիտ երախտագրաւ և պարտաւոր կըհամարուի իրենցինքն, որուն համար մեր խորին և

սրտաւոր զիս շնորհակալութիւնները նոյն բարեբար կառավարութեան մատուցանելով կըլինի խոնարհաբար»։ Հիւպատոսը անմիջապէս պատասխանեց, «Ընդհանրապէս, Եւրոպոսական կառավարութիւնն է որ ձեր սրբազանութեանը խիստ երախտագրաւ և մեծապէս պարտաւոր է՝ իրեն բանտարկեալները ազատելու գովելու նպատակաւ աշխատի անձնաւորութեանը յանձն տանելու բարեհաճելու համար, և իրեն պարտքն էր ձեր սրբազանութեան ազատութիւնը ամենայն կերպիւ ստանձնել»։ Գերա. կախկալութեանը իւր կրկին շնորհակալութիւնները մատուց նորին մեծապատուութեան, որ «Ինչպէս գոհ եմ, կըսէր, Ձեր գերապատուութեան փառքի վերադարձը տեսնելու պատիւը ունենալու, և ահա նոյն առթիւս կոնսուլարեմ այս բերկրաւոր լուրը աւետելու ուր որ անկ է»։

Գանք 'ի Սեմ-Եւրոպոսին 'ի Հապիւստան ուղևորութեան պատմութեանը։

1867 Մայիս ամսին 25ին Մուրիսին ճամբոյ ելնելով 'ի օրէն Քասաբլա և անկից 8 օրէն Կատարիֆ, ուր կից ալ երբ ժամկէն Ս. հաւեր են, ուր Եւրոպոսի սահմանագիծը հրամանաւոր Ս. Գալիսիֆ անուն անձին ներկայանալով՝ յանձնարարական թուելով առերեւոյն նոյն կալու—Պատի իշխան Եւրոպոսի ուղղեալ և նոյն տեղին մեկնելով 'ի օրէն Կալու—Պատ ժամանեք և հոն չարք մը անցունելու հարկաւորեալ են, մինչև որ Եւրոպոս ճիւղալ (Չիլիս) նահանգին իշխաններին տեղեկութիւն տալէ թէ ճամբայիցը ըստ և ապահովեմ, այն լրաց վրայն նոյն երկրին մեկնելով 3 օրէն Գալիսի—Մարլամ (գերեզման Մարիամ) ըստած բարձր իրան

սերական զինուոր պատիւը հաստատուն պահելու, և շատ պաշտօնականներ ու շատ զինուորներ վերադարձնելու կամ սպանուելու, երկուսիկ համարելով զիրենք վեհապետին անձնանուէր ծառայութեանը մէջ մտնելը։ Այս այսպէս ըլլալով, չեմ կարծեր թէ կայսերական կամայ հակառակ դործ մի բրած եմ թէ՛ յիշեալ զօրքը յուզարկելու և թէ՛ ետ կանչելու առթիւ, չեմ կարծեր նաև թէ տեսած կամ լսած ըլլան տարբերակ ընթացք մի անոնց կողմանէ երբ Պառլամենտը կը գործէր, թէ պաշտօնական (օթիսիս) է եղեր և թէ՛ զինուոր։

Երկու տարիէ ՚ի վեր չնորոգած արտօնութեանը դալով, ուրիշ նպատակաւ չինդրեցի զանոնք բայց միայն կայսերական երկրին ընդհանուր օգտիցը համար, և տարակոյտ չունենալով ՚ի վերայ վտահութեանը և մարդասիրական կատարեալ խնամոյցը որով կը պատուէ զին վեհապետ Սուլթանը։

Եւրոպայ ըրած ճանապարհորդութեան ժամանակը մեծ փութով ընդունեցայ զնորհալի հրաւերը՝ որով վեհապետը ունէր պատուելի զին և խնդրեցին որ աւանդ այցելութեան երթամ։ և հետեւին տեսնուելով թէ չեմ լրացի այս վեհապետին կամ իրենց օգուտաւ զերգաւտանին անդամներէն մէկ քանին որ ներկայ գտնուին ջրանցքին բացուելուն տեսութեանը, այս բանը ըրի զբոլորեալ իմ բարձր կայսրութեան զոր ունիմ վեհապետ կայսեր շնորհիւ։ Եթէ այս վեհապետինը՝ իրենց մարդասիրական ընդունելութեամբ, յարգանայ և համարման սպասցոյցներ տրուին ինձ, այս պատիւը կը տեսնեմ ինձ՝ օգուտաւ։ Սուլթանն իմ կախումն ունենալու համար։ Կը յատկաւ թէ յայտնի է ամենուն որ այս պարագայիս մէջ ամենին այնպիսի ընթացք մի չունեցայ որ կարող ըլլայ վնաս հասցնել մեր վեհապետին նուիրական իրաւանցը։ Գորս ամեն բանէ վեր կը դառնամ և անոնց արժանիքը և կարեւորութիւնը քաջ կը ճանաչեմ։

Ձեր Բարձրութիւնը կը յիշէ թէ ահա՞ թիւն զգացեր եմ տեսնելով Բարձրագոյն Պառլամենտը իրենց պարտաւորութիւնները կատարելը, և կը յատկաւ թէ անոնց մօտեմալ չեմ ուզած օտարական ձեռքերով զին անոնց քով։ Սակայն անոնց հետ ունեցած ամեն յարաբերութեանց մէջ, որ և է կերպիւ ամենին զանց չըրի այն ամեն յարգանքը որ կը վերաբերին իրենց ատրճանին և իրենց կայսրութեանը։ Ամեն մարդ տեսաւ և զիտէ թէ անոնց իւրաքանչիւրին այցելութեան զայլ, այլ և հրաւիրեցի զմեզմաւ տեսար ճէմիլ փաշան և Տաւուսի փաշան ընտանեկան հայրերով մը, զոր իմ օրդիս տուաւ ինձ իւր բնակարանը երբոր Պարլամենտին և այս բանը կապացուցանէ թէ ոչ միայն անոնցմէ հետ ինչեւէ չէի ուզեր, այլ և հաճելի էր ինձ անոնց հետ զբոլորել միշտ։ Առաջ տարակոյտ չունիմ թէ Ձեր Բարձրութիւնը պիտի հասկնայ թէ այս մասին ես ինձի զէմ եղած ամբաստանութիւնները զրպարտութիւնք են։

ստորագրեալ է—Օր մը իմ անհեղինակ զինի զխաղաղներու միջնորդութեամբը զիւրեղիւ զառաջնորդեալ՝ երկու շաբաթ ճանապարհորդութեան ետքը նոյն տարւոյն Յուլիսի վերջերը մինչև Սարամազ ժամանեցի և զժուտութեամբ անցնելով և երկուսն ալ զեւերու մէջ ընդալով սոյն Սարամազի զժուտութեան ճանապարհորդութեան մէջ նորին գերապատուութեան փոքրաւոր Պ. Երկինքը հրատապ շնորհակտի մը բռնուելով՝ զժաղգարար զոչ զայցեր է, որով նոյն սրբութիւնն առանց օգնականի մնալու զատապարտուեցի։

Սարամազ ըստած տեղը բարձրաբերձ լեռներով շրջապատեալ տեղ մը ըլլալուն՝ մէկիկ բնական անտառի բերդը կը կազմէր, ուր աղագու հոն կը հասարակ եղեր նոյն նահանգին զոյցաւալ բոլոր տարբեր թէ՛ զրաւական և թէ՛ նիւթական, այս լեռանց վրայ կատուցեալ բանտարկեաց յատուկ բարաշէն յարկին վրայի մէկ անհալը ցոյց տրուեց Նոյնի սրբութեան բնակութեանը համար, բայց ոչ թէ իրեն բնաւարկեալ ինչպէս գրեալ։ Սկսեց իսկականութեան պատմութիւնը հասկնալ Նոյնի պատմութեան քաջանայն (որ էր է), որ երբէք տեսած անգամ՝ չէ եղեր նոյն սրբաշէնութիւնը, և հետեւաբար բոլոր տեսած տեղերով թիւններուն ծիծաղական և մանաւանդ թշնամական ոգով տրուած ըլլալը ստուգութեան կարօտ չէ։ Գոյցես նախատեսութեամբ էր որ այն ժամանակը Մալիս «սոյն ըստը զգուշութեամբ ընդունելով իրեն սրբող զոյցը կը հրատարակէր տեսնայ խորհրդածութիւն մը ընելու» ըսած էր, տես օրաթերթ Մալիսի թիւ 180)։ ասկից զատ թիւորդորս

Նուար փաշային յերոպա առաքելութեան պաշտօնին գալով, Ձեր Բարձրութիւնը զիտէ թէ նոր բան չէ, այլ այս առաքելութիւնը ծանուցեալ է և երկու ուերք տարիէ ՚ի վեր կը շարունակուի։ Բայց յայտնանք քանի անգամ որ Կ. Պոլսի գանուկայ, շատ անգամ առթիւ ունեցայ այս խնդրոյն վրայոր խօսելու և յանձնարարական նամակներ ևս ձեռք բերի արտաքին գործոց պաշտօնատուէն՝ Պարլամենտին անդամներուն հետ, և բանիւ բերանոյ իմ անհեղձ շնորհակտութիւնս յայտնեցի ՚ի մասին այս յանձնարարականաց։ Առաջ Նուար փաշային առաքելութեան պաշտօնը գաղտնի չպահուցաւ ոչ կայսերական կառավարութեան և ոչ օտար անդամներէ քով եղած և նոր ներկայացուցիչներէն։ Ահա՞ անհաւանութեան և երկրացործութեան ամեն օրուան զգալի յատկաւ ժողովները և անգարար ջանքը որ կը ընեն ՚ի զարգացումն նոյնի շնորհիւ օգուտաւ Սուլթանին, և օգուտ իւր օտարականներ կը հրաւիրեն Նոյնի պաշտօնը կրկնելու իրենց կառավարութեանը բնիկ երկրականաց հետ և հետեւաբար նոր կապակցութիւններ կը հաստատուին։ Իրոյց այս վիճակը բնաւ չբաշխեալ միւր վիճակու և գաղտնի պատճառ կը ըլլայ։ Գնանորդ հարկաւոր համարեցաւ հատուտ ևս անոնց իրաւունքը քան զայլ, որ կարող ըլլայ երկու կողմանց իրաւունքը անհաւանութեան և իրարու մէջ վտահութիւնը յատկաւ բնիկ։ Առաջ Նուար փաշային առաքելութեան նպատակը իրաւաւորութեան զրոյթները փոխել է ՚ի մասին առեւտրական վեհերու կամ այլ գաղտնիք որ չը պատահէր բնիկ երկրացոյց և օտարականաց մէջ։

Երոպայ տնտեսութեան հաւանութիւնը փոխելու մտնան յանձնարարող մի սրուն նպատակը պիտի ըլլայ այս խնդիրը քննել և որուն մէջ իրենց կողմանէ յատուկ պաշտօնատուներ յարգելու հաճութիւն տեսած են, կապացուցանէ թէ, ՚ի պատճառ զարգացման վեհապետականութեան և երկրագործութեան, այս բարեկարգութիւնը կը պարտաւորուի ՚ի մէջ սահմանայ արտօնութեանը որ շնորհիւ են Նոյնի պաշտօնը և օգուտաւ Սուլթանին։ Առաջ այս ընթացքը որ չէ նպատակաւ չէ եղած, բայց միայն երկրին յատկաւ ժողովներ և բարձրութիւնը ձեռք բերելու համար պաշտօնականութեամբ օգուտաւ կայսեր և իւր վեհ զիտաւորութեանց համար։

Ձեր Բարձրութիւնը պատիւ ըրաւ ինձ ըսելու նաև թէ չափազանց ծախք որ եղան զանազան զէնք և պատրաստեալ նաւեր զնոյն անհետ համար, նմանապէս որիւր տարապայման ծախքը երկրին բնակչաց վրայ կը ծանրանան մեծամեծ տուրքով, և զժգոհ կընեն զանոնք ընդդէմ վարչութեան, թէ տարապայման ծախքը՝ քաղաքակրթութեան պատճառը չըլլալով այլ միայն անոր արդիւնքը, պատճառը զանց ընելը որ ձեռքով բարեկարգութեանց մէջ կը կայանայ, և արդիւնքին

թողաւորն ալ իւր կամեաւորն անհետ համար այս կողմը եկած տանը նոյն յարկին մէջ կը ընտելի եղեր իրեն այն տեղոյն ամենին պատուաւոր բնակութիւնը։

Սարամազի իմ—Պատմութեան իմ—Պատմութեան երկու խնամները քիչ շատ պատուով ընդունել են Նոյնի սրբութիւնը և խնայողներ են թէ առանց թիւն զորս թողաւորին կանխաւ լուր տալու՝ չեն կրնար զիրենք թող տալ որ թողաւորին երկին երթան, որ նոյն օրը երկը առաւ ճամբայ հետի Կէլիլ—Պատմութեան (Պատմութեան) ըստած տեղը կը գտնուի եղեր։ Բայց սա ալ յաւելցուցի են թէ ձեռքուն պատճառաւ զեւերը յորձան ըլլալուն անհաւան է լուր կամ մարդ իրիւր, թէ ինչպէս քանից անգամ թախաններ է Նոյնի սրբաշէնութիւնը որ նոյն խոտաւայեալ լուրը ժամ յամալ իրիւրի։ Վերջապէս երկու ամէն ետքը Սարամազի մէջ Նոյնի սրբաշէնութեան գաղտնիք և զինքը տեսնելու փախաւորին լուր տուել են թիւնը, ու թողաւորին նա՛ ալ Նոյնի սրբաշէնութեան գաղտնիք ինչպէս անհետ և թէ կամ ինքը անձամբ պիտի գայ զիրենք տեսնելու և կամ իւր կողմին մէջ պիտի իրիւր թէ ինչպէս, բայց մինչև այն ատենը նոյն երկրացիները պատուով պէտք է ընդունին և ուտելիք ու ըմպելիքն առատաբէն տան։ Բայց զժաղգարար քովերին տրուած սպասարները իրենց ալ մեծ բաժին մը կը հասնեն եղեր Նոյնի սրբաշէնութեան յատկացած պաշտօններին, որով զրեւթէ միշտ չըստեղծութեամբ կանք մը կանցունեն եղեր մեր երկրացիները։ Ըստ նոյնի վրայութեան, զոչով թիւնը խորհրդաւորութիւնը և շարակաւորութիւնը հասկնալ

սիրելը կրնայ շատ վտանգաւոր հետեւութիւններ տեսնել։ Առաջ ծանուցանելով ինձ, Ձեր Բարձրութիւնը կը հրաւիրէ զին կայսերական հրաւորակայ պաշտօններէն դուրս չելլել և ջանադիր ըլլալ երկրին բնակչոյթիւնը ձեռք բերելու, և անհատներուն ու անշարժ ստացուածոց արտադրութիւն մատակարարելու։

Եթէ Նոյնի պաշտօնը այժմ անհաւանութիւններ որ կայսերական շնորհիւ ձեռք բերած է, արդարաւ թեմալ կը գտնուի երբոր այս երկրին կատարութեան սանձը ինձ յանձնուեցաւ, յայտնի պիտի տեսնուի թէ օգուտաւ Սուլթանին վեհապետին իրաւունքը յարգելով և իւր մարդասիրական բարձր խնամայ արժեքը քաջ ճանաչելով, անձնաւոր ջանքը աշխատելու անհաւանութեան անշարժ ստացուածոց նուիրական սկզբունքը հաստատուն պահելու, ինչպէս նաև բնակչաց բարձրութիւնը պահպանելու։

Նոյնի պաշտօնը Վարչութեան բարձր կարգաւորութիւնը որ ամբողջաց ամեն սկզբնային հիմնական կանոնները այս երկրին մէջ, նոյն կառավարութեան յարաւորութիւնը յատկաւ իւր մարդասիրական բարձր խնամայ արժեքը քաջ ճանաչելով, անձնաւոր ջանքը աշխատելու անհաւանութեան անշարժ ստացուածոց նուիրական սկզբունքը հաստատուն պահելու, ինչպէս նաև բնակչաց բարձրութիւնը պահպանելու։

Նոյնի պաշտօնը Վարչութեան բարձր կարգաւորութիւնը որ ամբողջաց ամեն սկզբնային հիմնական կանոնները այս երկրին մէջ, նոյն կառավարութեան յարաւորութիւնը յատկաւ իւր մարդասիրական բարձր խնամայ արժեքը քաջ ճանաչելով, անձնաւոր ջանքը աշխատելու անհաւանութեան անշարժ ստացուածոց նուիրական սկզբունքը հաստատուն պահելու, ինչպէս նաև բնակչաց բարձրութիւնը պահպանելու։

(Մեղադրեց յաջորդ քառով։)

ն'ուն բնական մէկ յատկութիւնն եղած է, զոր քանի քանի պարագայներու մէջ փորձով ստուգել են։ Պաշտօն պատմութեան կէտին, Նոյնի սրբութիւնը Սարամազի իշխանները և բոլոր անհաւան յատկաւ մէկ երկրի կողմէն զարգացելու զայցեր են, սոյն բարեպաւան միջոցը փախաւորներ չուղեւել և անհաւան առաջները իշխաններն առած պատասխաններն կը կամ տուաւ չըլլալը ստուգելու նպատակաւ՝ նոյն յարկին մէջ հարկ եղող Նոյնի անհաւանութեան ձեռքը թիւնը սրբաշէնութեան գաղտնիք ինչպէս անհաւանութեան անշարժ ստացուածոց նուիրական սկզբունքը հաստատուն պահելու, ինչպէս նաև բնակչաց բարձրութիւնը պահպանելու։

ԱԶԳԱՅԻՆ

4 1 2 3 4 5

Տեառն Իգնատիոսի Երբեմիր Ս. Պատրիարքի
Կոստանդնուպօլսոյ :

Յիշեալ ամենապատիւ Արքեպիսկոպոսը՝ որ Ղանայ Առաջնորդ էր և բաւական ժամանակէ ՚ի վեր բացաւ կայ կրդտնէր իւր աթոռէն , ազգային երեսփոխանական ժողովոյն ընտրութեամբը զժբաղդաբար Վ. Պօլսոյ Պատրիարք կարգեցաւ : Դժբաղդաբար կը սեմբ . քանզի ժողովրդեան մէկ փոքրիկ մասը այս ընտրութեան գէմ գնելով խռովութիւն հանեցին ազգին մէջ , նորբնախը Պատրիարքին անունը ան պատուիցին , և ըստ սմանց սպառնալիք նամակներ ևս յուզարկեր են անոր , որպէսոյն պատրիարքութենէ հրաժարի : Միւս կողմանէ Վ. Պօլսոյ Համաթագական կոչուած խորհուրդները՝ իրենց ամենայն զօրութեամբը պաշտպան հանդիսացած էին հանդույեղոյն՝ ՚ի կողմանէ ազգին պարկեշտ ու մեծագոյն մասին ,

Իրաց այս անխնայական ցաւով վիճակին մէջ, ամեննպատիւ աւր Խղատախտ սրբազանը՝ որադողէ պատճառեալ քաղցիկը (շիրիփէնէ) վերքով կը հիււանդանայ, որուն վերայ կաթուածի հալուած միւս հասնելով, Օդոստոսի իջին ըւր մահկանացու ընթացքը կը կնքէ՝ ի հասակի 43 աւաց՝ պատրիարքական աթոռը նստելէ յետաջ. որուն զոհ զնայ ըստ ամենայն երեւանց, ի մեծ ցաւ սրտի բոլոր ճշմարիտ ազգասիրաց :

Պատճառնեալ բարեկիշատակ սրբազանին յուղարկաւորութեան ախուր Հանդէսը Օգոստոսի 13ին խիստ փառաւոր կերպիւ կատարուեր է 'ի Բէրա ։ Եթեմ արհի եպիսկոպոսը , բաղմթիւ վարդապետը , քահանայք և 300ի չափ կայսե ռական ղինուորք հանդերձ մուղիբայով , նմանապէս ոստիկանութեան և Ս'իւնիսիբալիթէի քանի մը հարիւր ղինուորներ , ազգային բարձրաստիճան էֆէնտիներ և խուսն բաղմութիւն ժողովրդեան կընկերանային հոյեւոյս սրբազանին դպագին , զոր զիստաւորեալ քահանայք բարձեալ տանէին 'ի վերայ ուսոց իւրոց 'Կաւ Յունաց պատրիարքական Փոխանորդին հետ մէկ քանի 'Յոյն եպիսկոպոսներ ուղեկից էին , որոնք առաջուրնէ Բէրայի Ս . Երրորդութեան եկեղեցոյն

որ անկ է ։ Մեյն արքայազնական զբոն նոյն մասմկտականը անձամբ տանկելու վտխմաւով ուրիշ մկկու մը յանձնեք է որ իւր ժամադրեալ տեղը հասցունէ ։ Իսկ ինչոյն է ։ ղեր է՝ նոյն նամակը Մարտահայի իշխանայ ձեռքը անցիւ է ։ որուն վրայ սկսիւ են բարեկանալ թէ առանց իւրենց զխառն թեանը զազոնարար թղթակցիւր են թագաւորին հետ ։ և հետեւորար այնուհետեւ արհամարհանօք սկսիւր են վարուիլ հետեւին ։ վառնդի թագաւորին անձամբ նոյն տեղը զաւրէն գոհ չեն եղիւր ։ որովհետեւ առ երես թէ և բարեկամ թղթոգորտի քաջ ՚ի սրակ թէ չնա մի ըլլալով՝ կաշխատին եղիւր որ որ մը ապագամբութեան զբոյք պարզելով՝ նոյն տեղի արքայազնական զանձուն տէր հանդիսանան ։ այսու ամենայնիւ նոյն զանձուն վառնդին մկկուն մեծ եզրայրը և միւսին հայրը ըստ խրեանց սովորութեան թղթոգորտի քովը պատանդ իեցած ըլլալուն՝ անոնց ալ ապագամբեան մկկ հնարը կըմտածեն եղիւր ։ Միւր եկեղեցականք այս նամակին լուրը գրեթէ ինն ամիս ետքը՝ 1868 Յունիս ամսոյ մէջ կըցած են իւրանալ թղթոգորտին ներքին և հատատրիմ պաշտօնէ կոյնիւրէն երկու հոգի ։ որք յետ մահուն թագաւորին Նոյնի որբաւորութեան քովը եկիւ և սոյն եղելութիւնը պատմիւ են ։ Նա ևս սա ալ իմացուցիւ են որ, Նոյնի սրբութեան գրած պատարաննէն հետ թագաւորը ուրիշ հրամանադիր տէր ալ ուղարկած է եղիւ իշխանայ առ իմանալով թէ՝ «ղիւ արքայը սկսեցիւ ։ զիս պատանդը պատուեցիւ և ինձ բնակիչ պատանդի Նոյնի սրբութեան տեղի» ։

(Պիտի շարունակութիւնն ։)

մէջ Հանդուցեւոյն օծման հանդիսին ալ ներկայ
գտնուեցան 'ի պատիւ և 'ի մխիթարութիւն Այդիս :
Հողեւոյն սրբապաշտին մարմինը կայսերական հրամա-
նագրով նոյն եկեղեցւոյն բաղը ամփոփուեցաւ : Բե-
րայի մէջ յուզարկաւորութեան շքեղ թմափօթ մի ըւ-
լալէ պերջը :

Մաքի պատուական լրագրոյն Օգոստոսի 7 օրա-
թերթին մէջ հետեւեալ հաշտարար յօդուածը շնոր-
հակալութեամբ կրկնորդամբ, որ զմիւսնայի Հայոց,
ինչպէս նաեւ բոլոր գաւառականաց կրկնորբերի ։
«Իգմիրի Արշալայ» պատուական լրագիրն իր վեր-
ջին 863 (Օգոստոս 2) թուոյն մէջ կատարկէ թէ Կ.
Պօլսոյ Պաշիքիարքը (Թուրքիոյ Հայոց բնդհանուր
Պատրիարք ԸԼԼալով՝ պէտք է որ՝ ըստ իրականց՝ ա-
նոր ընտրութեանը գաւառական աղգայիքեալ մաս-
նակցին. ապա թէ ոչ՝ ընտրուելիք Պատրիարքը ոչ
թէ բնդհանուր (Թուրքիոյ Հայոց, այլ միայն Կ. Պօլ-
սոյ Հայոց Պատրիարք կը ԸԼԼայ ։

Արշալույս գաւառային աղայնոց այս արքար իրաւունքը պաշտպանելու համար Մաշկա-Ռէի աղբու ձայնին օգնութեանը դիմեւ է, բայց շատ ուշ, վասնզի իր բողբոջը հրաաարակուելէն օր մ'առաջ Պատրիարքը հոս քնարուած էր :

Արդարև անժխտելի է որ պատահաբանակ ազդայինը
 իրաւանց մեծադոյն մաս մ'ունին թէ՛ պատրիարքաց
 ընտրութեան և թէ՛ ամեն Հանրակաւն գործոց մէջ.
 բայց այս իրաւունքը Սահմանադրութե՛ն կատարեալ
 գործադրութեամբը միայն կրնայ իրանալ:

Սահմանադրությունն ան շնորհի է որ Պոլսոյ ժողովուրդն իր իրաւանց քիչ շատ տէր եղաւ ։ անոր շնորհիւ նաեւ գաւառային ժողովուրդ քաւ իրենց արդար իրաւանց տէր պիտի ըլլան ։

ժամանակաւ, այսինքն Սահմանադրութիւնը չէ
կած, որ չմոռնա՞նք ըսե՛լ՝ պօլսէցոց յղացած ու
ծնածն է, Պօլսոյ ժողովուրդք ալ ազգային դործոց
մէջ ձայն չունէին, այլ սակաւթիւ անձանց աղ-
նուակետութիւն մ'ամեն բան ըսա՝ հաճոյս կը տօնօր-
նէր՝ առանց որ եւ է պատասխանատուութեան կամ
համարատուութեան : Հիմա, զոհոթիւն Աստուծոյ,
առաջին եւ ամենէն դժուար բայլն առնուած է, հիմք
դրուած է . կը մնայ շէնքը կառուցանել եւ շրջանակն
ընդարձակել . սոյս ալ Քիարանսկիոն ջանքով եւ յա-
րատեութեամբ կրնայ ըլլալ, որուն համար դատաւար-
բնակ արդոյ ազգայինք ալ պէտք է սիրով աջակից
ըլլան պօլսէցոց :

Իսկ վերջին պատրիարքական ընտրութեան դառն
ինչպէս յայտնի է զադարեալ կարծումս Սահմանա-
դրութեան համեմատ և իր ամբողջութիւնը կորուսած
կամ աւելի ճիշդ խօսելով՝ սկիզբէն չամբողջացած
երեսփոխանութեան ձեռք կատարուեցաւ ըստ հրա-
մանի Բ. Պօրան, և ուրիշ կերպ ալ չէր կրնար ըլ-
լալ՝ Կըյուսանք որ այս վերջինն է :

Վրիշ ժամանակէն , Երբոր վերաբննեալ Սահմա-
նադրութիւնը հաստատուի , որուն վրայ մեր դաւա-
ռաբնակ ազգայինք ալ իրաւունք ունին իրենց կար-
ծիքն ու զիրողութիւնները յայտնելու , ազգային
վարչական գործոց հետ ազգին բնդհանրութեան ի-
րաւունքն ալ խիստպէս կըլինեղանանայ և կըլիանո-
նաւորի , և այն ժամանակ դաւառարեակ ազգայինք
ալ հանրական գործոց անօրէնութեան մէջ իրենց
արդար իրաւանց բաժինն ունենալով , անշուշտ ա-
նոնք ալ հաւատարապէս զօհ կըլլան :

Չմուռնանք աւելցնելու որ այս տողերը մեր անձնակա՛ն կարծիքն են և ոչ լմէ պաշտօնական աղբիւրէ ելած, ինչպէս որ անցեալին երբ սոյն մտօք դրած մեր մէկ հատուածին համար սխալմամբ կարծիքը դրած էր մեր Չմուռնացի պատուելի պաշտօնակիցը ։

Այս յօդուածոյն վերայ արժան կը համարիմք հետեւեալ գիտողութիւնները ընել բարեմտութեամբ .
 'Լախ' Ասկը-Միշէն ազգու այսինքն բարձր ձայնին օյնութեանը գիմէնութեամբ պատճառը այն է , որ այս օրուան օրս ցած ձայնով խօսողին ուշադրութիւն չի մատուցուիր , ինչպէս նոյնինքն Ասկա կարացուցանէ յառաջ բերելով թէ իւր գրած իրաւացի տողերը պաշտօնական աղբիւրէ չեն ելած , որ է խոստովանիլ թէ Կ . Պօլսոյ ազգային վարչութիւնը կամ երեսփոխանական ժողովը ամենն ին հոյ չեն ունեցեր պատասխանող անդամարժան համարիւ ի գովբուշայրց բողոքները որ շատոնցմէ 'ի վեր կընեն 'ի պահանջումն իրաւանց իւրեանց ։

Իջերկրորդ՝ մեր մեծարդոյ պաշտօնակից եղբայրը կըսէ թէ Իզմիրի Հայոց բողոքը ուշ հասեր է , վասնզի անոր հրատարակութեան օր մ'առաջ Պատրիարքը ընտրուեր է : Իզմիրի Հայ բնակիչք 'ի սկզբանէ անտի չեն դադարած իրենց իրաւունքը պահանջելու , և մանաւորապէս հինդ ամիս առաջ, այսինքն Արշալուսի Մարտի 4 թուոյն մէջ՝ Ուշաբլա-Պետէս արժանի տէր Ժ. Վերնապողով բողոքագիր Ժ հրատարակել տուին՝ որ դարձեալ ուշագործութեան արժանի չհասարկուելով Կ. Պօլսոյ ազգայնոց կոյմանէ , բարձր և արգել ձայն ունեցող լրագրի մը դիմելու փորձ փորձեցինք , բայց դարձեալ չյաջողեցանք :

Հիշեալ բողոքայինը մեր յաջորդ թիւոյն մէջ
երկրորդ անգամ պետի հրատարակմք, որպէսզի Կ.
Կոլոլայ Հայ ազատասէր ժողովուրդը դաւառականաց
իրաւունքը բոլորովն չմոռնայ :

Պատուական Սփորշը կը յաւելու նաև զայս, «Ղևոնեանք ըսել թէ Սահմանադրութիւնը Պոլսեցւոց յղացած է ծնածն է»։ Մեք տարակոյս չունիմք թէ այս խօսքը բարեմարտութեամբ յառաջ բերուած է սակայն մեր կողմանէ ալ չմոռնա՞նք յիշելու, թէ Սահմանադրութեան շարադրութեանը վերայ աշխատողաց մէջ կարծեմք թէ դաւառական ուսումնական անձինք ևս կը դտնուէին ։ Բայց ենթադրենք թէ բոլորովին Պոլսեցւոց յղացած է ծնածն է ։ և միթէ այսպէս ըլլալով պոլսեցիք իրաւունք կունենան իրենց ազդային օգուանները նախամեծար համարել դաւառական Հայոց օգուաններէն և անոնց իրաւանցը ուշադրութիւն չմատուցանել, — անշուշտ ոչ ։ Բայց յայսմանէ և անաչառուպէս խօսելով Սահմանադրութեան հեղինակները պարծենալու մեծ պատճառ մը չունին, որովհետեւ ո՛չ Ա. Պօլսոյ ժողովուրդը և ո՛չ դաւառական Հայք անոր ազդօգոտտ արգիւնքը դրժբաբարար տակաւին չկրցին տեսնել և վայելել ։ յորմէ կը հետեւի թէ պոլսեցիք թէպէտև ազդային կանոն մի յղացան է ծնան, սակայն անկարողեղան 'ի դորժ գնելու զայն ։

Իսկ առայժմ՝ ամենացուալի ազգային տնիշխանու-
թիւն մը կրտսնեմք 'ի Ա. Պօլիս, որ պոռալով,
կանգնելով և խողովութիւններ հանելով կը յառաջա-
դիմէ 'ի կործանումն ազգին ։ Ենիշխանութիւն, զոր
նոյնիւրն Սափա՝ Օգոստոսի 16 թուոյն մէջ, իրա-
ւամբ չարագոյն կը համարի ամեն պահասաւոր և թերեւ
իշխանութեան ։ Բարեբաղդաբար դաւառական Հայք՝
ողորմութեամբն Աստուծոյ, Ա. Պօլսոյ ազգայնոց դայ-
թախակալներ տրիւններէ հեռեկան յոժարամտու-
թիւն չեն ցուցներ, ապա թէ՛ ոչ՝ ի՞նչ պիտի ըլլար
ազգին վիճակը

Կ. Պօլսոյ Հայ Ժողովրդեան մէջ Հանրադիր մէկըստորադրուի, զոր ազգային խառն Ժողովոյն պէտքի մատուցուի կամ արդէն մատուցուած է : Ահաւասիկ այս հանրադիրը :

Անծառ. Ընդամբ խառն ժողովոյ ?

Ա՛նբ ազգային վարչական կացութիւնը երբեք չորս տարիէ ՚ի վեր շփոթ կերպարանք մ'առած ըլլալով, բնականաբար ազգային հանրակա՛նն մասնական գործերն օրինաւոր կերպով և ազգի կամացը համաձայն անօրինութեան դժուարութեան մէջ կը կրդաւունին :

Մեր ազդը իբր Սահմանադրական ազդ, ամեն անորհնութիւն իր կամացը համաձայն գործադրելու իրաւունք ունի իւր օրինաւոր ներկայացուցչաց ձեռք օր: Այլ այս օրինաւոր ներկայութիւն՝ որով երեսփոխանական ընդհանուր ժողովը կը կազմուի, խանդարուած է այսօր զլնովին. նախ դաւառակման երեսփոխանք կը պակսին. երկրորդ՝ Պօլսոյ հարիւր երեսփոխանաց քսան երեքը բացակա, հրաժարեալ կամ վախճանեալ են. և երրորդ՝ չորս տարուան մէջ երկու անգամ 20 առ 0/0 երեսփոխանաց Սահմանադրական տրամադրութեամբ չնորոգուելով 40 երեսփոխանք օրինաւոր ազգային ներկայացուցիչ ըլլալէ դադարած են: Ուստի և սահմանադրապէս հարիւր քառասուն երեսփոխանաց թիւը երեսուն եօթնի իջած ըլլալով, վարչական վերին իշխանութիւնը դրեթէ անկերպարան, և միւս կողմէն ստորակարգ եալ պաշտօնեայք ցաւալի անշարժութեան մ'ենթա կեալ ըլլալով, վարչական մեքենան իւր ամենակարգ եւոր մասն անդործութեան դատադարտած է, որով և իւր կանոնաւոր շրջանն ընկելու անկարող եղած այսօր: Այսպէս մեր Սահմանադրական ազդը իւր մէկ անժխտելի իրաւունքը, այն է՝ իր կամքն իւր

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱՆՈՒՄՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ